

THE TEACHINGS OF NEAGOE BASARAB TO HIS SON THEODOSIUS

AD USUM DELPHINI LITERARY WORK

Agnes Terezia Erich
Prof. PhD, „Valahia” University of Tîrgoviște

*Abstract:*The illustrious voivode Neagoe Basarab, among his many cultural concerns, left the posterity a true written policy treaty written to educate the young aspirant to the throne, according to the "Ad Usum Delphini" model, but removing the pejorative connotation of the work being purged. The main theme is that of the Prince who is seen as a human person to whom faith is required in God, righteous judgment, mercy towards the submisses, wisdom, temperance, restraint, gentleness, pure soul. In conclusion is the portrait of the Christian prince in the vision of Neagoe Basarab, a portrait also identified in the sacred texts of mankind, representing a synthesis of the Orthodox culture of time, a corpus of popular and religious culture.

Keywords: Neagoe Basarab, Teachings of Neagoe Basarab, Ad usum Delphini, parenetic literature, humanism

Introducere

Neagoe Basarab, fiu legal al lui Pîrvu Craiovescu, membru al familiei boierilor Craiovești, ctitori de cultură în Oltenia, a primit știință de carte slavonească, cunoștințe de artă militară, fiind crescut în spiritul ideologiei religioase dominante a timpului. Prin legăturile sale diplomatice și matrimoniale, Neagoe Basarab s-a aflat în strîns contact cu doi mari prelați: Nifon, fost patriarh al Constantinopolului, și Maxim Brancovici, care și-au pus amprenta asupra dezvoltării sale spirituale ulterioare. Acesta a fost atent la schimbările petrecute în domeniul culturii pe plan european, introducînd la curtea sa fastul și ceremonialul de la curtea împăraților bizantini. În lucrarea de față dorim să accentuăm faptul că domnitorul a fost adeptul unui umanism de sinteză, în care cărțile și spiritualitatea greco-latină se contopesc cu valorile umane autohtone și cu învățătura ortodoxă propovăduită de Biserică. Cartea lui Neagoe oferă un model de educație completă a „principelui creștin”, care să contopească educația religioasă-morală cu instruirea privind actul conducerii și stăpînirii oamenilor.

Literatura politico-moralizatoare sud- est europeană pînă la Neagoe Basarab

Prin realizarea acestei cărți de înțelepciune, de sinteză politică și totodată îndreptar practic, destinată viitorului domn al Țării Românești, Neagoe Basarab urma o tradiție a sud-estului european, ilustrată prin opere de necontestată autoritate. Cu un secol înaintea voievodului român, împăratul Bizanțului, Manuel al II-lea, redactase *Sfaturi pentru educația unui principe* – pentru fiul și urmașul său, viitorul Ioan al VIII-lea Paleologul. Cam în același timp, către anul 1415, cărturarul filosof Georgios Gemistos Plethon alcătuiuse două relatări despre situația din Peloponez incluzînd și o sumă de considerente de ordin teoretic. Trebuie specificat faptul că gîndirea politică bizantină a fost profund influențată de vechea gîndire politică grecească aparținînd lui Isocrate, Platon sau Aristotel, conform căreia un stat (cetate) ideal este acela în care fenomenul politic se identifică cu cel moral. În sufletul omului virtutea poate fi sădită prin educație. Aceasta este marea lecție de gîndire politică pe care

Antichitatea o transmite Bizanțului. Însă, opera voievodului Neagoe ar prezenta un interes totuși limitat dacă s-ar mărgini numai să reia modele din literatura bizantină.

În acest context trebuie amintite și lucrările: *Sfaturile diaconului Agapet pentru împăratul Justinian*, *Carte de învățătură pentru fiul său Romanos*, a lui Constantin Porfirogenetul, *Sfaturile împăratului Vasile Macedoneanul pentru fiul său Leon* sau *Învățăturile lui Vladimir Monomahul către fiii săi*, *Principele* lui Nicollo Machiavelli sau *Educația principelui creștin* a lui Erasmus de Rotterdam, *cu care a fost comparată opera lui Neagoe Basarab*.

Literatura politico-moralizatoare din Europa secolului al XVI –lea reflectă următoarele tendințe: existența unor organizări de viață feudală pe baza unor reglementări juridice specifice, tendința de concentrare a autorității în persoana monarhului, păreri privind puterea exercitată de aceștia și despre eventuala ei îngrădire, acțiuni de reformă gândite în baza unor principii moral - politice, și nu în ultimul rând ideile doctrinale alcătuite de Jean Bodin (jurist francez, membru al parlamentului din Paris și profesor de Drept la Toulouse, considerat părintele științelor politice datorită contribuțiilor sale în dezvoltarea teoriei despre suveranitate), Johannes Althusius (jurist german și teoretician politic) sau Francisco Suarez (preot iezuit spaniol, filosof și teolog), care reflectă situația politică din Franța, Germania sau Spania. Ca arie geografică, această literatură acoperă îndeosebi Europa Centrală și de Vest, unele țări mediteraneene, iar la răsărit, prin scrierile lui Ivan Semionovici Peresvetov, Rusia.

Principiile politice și morale ale lui Neagoe așa cum reies din operă

Concepția lui Neagoe despre politică este una indisolubil legată de creștinism, izvorâtă din faptul că politica trebuie să fie în primul rând un act moral (idee tributară concepției bizantine, dar inspirată și din realitățile sociale ale vremii sale). Unul dintre cele mai importante concepte politice este acela că domnitorul este “unsul lui Dumnezeu”, reprezentantul Lui pe pământ. Pentru a susține această concepție despre domnia de drept divin, Neagoe recurge la panegiricul lui Constantin cel Mare, modelul domnului creștin, care a fost numit de Eusebiu de Cezareea “episcop al treburilor din afară ale Bisericii” și “întocmai cu apostolii”. Această idee a monarhiei de drept divin este inspirată nu numai din dreptul bizantin ci și din Vechiul Testament, din care Neagoe redă pasaje întinse, mai ales în prima parte a lucrării. Astfel, Domnul este unsul lui Dumnezeu nu alesul oamenilor: “*că nu te-au ales nici te-au unsu oamenii spre domnie, ci Dumnezeu te-au ales și te-au unsu și a aceluia plăcere să faci*”. De aceea domnul are autoritate deplină asupra oamenilor pe care îi conduce și nu trebuie să dea socoteală decât lui Dumnezeu. Domnul autocrat este cel care își alege boierii și își formează Curtea așa cum dorește el și nu impus de puterea boierilor, fapt dovedit prin comparația boierilor cu o grădină: “*Că eu, feții miei, am o grădină și această grădină, cu darul și cu ajutoriul lui Dumnezeu între multele mele ostenințe și nevoințe, o am făcut și o am crescut frumos și bine*” Puterea asupra boierilor îl obligă însă pe Domn, care trebuie să fie responsabil față de aceștia: “*și am îngrădit cu gard ca cu un zid de piatră și grădina mea o am apărat ca nu cumva să îndrăznească cineva să intre într- înșă și să strice ceva den ostenelele mele*”. Iar această grijă față de boieri este necesară domnului pentru că boierii buni și capabili asigură acestuia o stăpânire sănătoasă și benefică: “*și eu tot sub umbra lor și a florilor lor m-am răcorit și ochii miei să răveneau de soare și de veselia florilor lor*”. În caz că vreun boier ar da dovadă de necredință sau ar fi nefolositor, Neagoe sfătuiește pe viitorul conducător “*să curețe grădina sa de toate nuiielele cele uscate care nu fac rod, însă cu lege și cu judecată*”. Atitudinea și stăpânirea domnului asupra supușilor săi este condiționată de dreptatea divină și voievodul va da răspuns înaintea lui Dumnezeu de faptele sale la “*Înfricoșătoarea judecată*”.

Simțul dreptății este foarte important pentru viitorul domn, care trebuie să se poarte întotdeauna drept și nefățarnic față de supuși: “*judecați cu dreptate și prietenii și străinii și*

pe cei mari și pe cei mici, de nimenea să nu vă fie rușine că judecata a lui Dumnezeu este". De aceea relațiile dintre el și boieri se bazează pe responsabilitate, dreptate, dragoste și milă, astfel încât aceștia din urmă să se atașeze nu din interes, ci așa cum precizează Neagoe "*erau bucuroși pentru mine și capetele să și le puie și sîngele să și-l verse toți*". Neagoe subliniază că acest lucru nu se va întîmpla decît dacă "tocmirea" acestora a fost făcută după meritul lor. Întîlnim aici formulată, pentru prima dată în gîndirea politică românească, ideea potrivit căreia alegerea dregătorilor trebuie să se facă în funcție de valoarea personală a celui ales, în pofida rangului boieriei. De aceea, este de preferat un sărac capabil decît un boier incapabil: "*Iar pe acei săraci cari se silesc și să nevoiescu de vă slujăscu, nici pre aceia sa nu-i depărtați și să-i dăzlupiți de lîngă voi, ci să fie și ei aproape de feciorii de boiari (...) și de va fi mai harnicu unul din cei săraci decît unul din feciorii de boiari sau decît o rudă de ale voastre, voi să nu dați acelora cinstea și boieria în fățarnicie, ce să o dați aceleia mai sărac, dacă iaste vrednic și harnic și și-o păzi dregătoria cu cinste. Că mai bun îți iaste săracul cu cinste decît boiariul cu ocară*". Toate aceste atitudini sunt, în concepția politică a lui Neagoe, temeiuri ale unei domnii așezate și sigure.

Politica externă dusă de Neagoe Basarab era una prudentă, cel mai bun mijloc de susținere a acesteia fiind diplomația care în timpul domniei sale a avut un succes nemaîntîlnit. De aceea, Domnul își instruieste fiul în privința ceremonialului primirii și trimiterii solilor. Astfel, aceștia trebuie întîmpinați chiar de la intrarea în țară cu alai, "*cu cinste și bucate și băuturi den destul pînă va veni la scaunul cel domnesc*". După două – trei zile de odihnă la o gazdă, care nu trebuie să fie aproape de Curtea domnească, timp în care sunt tratați cu o cinste deosebită, solii sunt chemați să-și spună solia lor. Domnul trebuie să țină minte toate cuvintele solului "*măcar bune, măcar rele, măcar cu blîndețe, măcar cu mînie*" și să se poarte rezervat și echilibrat, nerăspunzînd nici unui cuvînt, căci "*cuvîntul iaste ca vîntul, dacă iase din gură nici într-un chip nu-l mai poți opri și măcar de te-ai căi ziua și noaptea, nimic nu vei folosi*". A doua zi, după ce domnul, luminat de darul divin, a cugetat la ceea ce trebuie să răspundă solului, să-l ospăteze, arătîndu-i tot fastul curții domnești: "*scoate păhară de argint frumoase și siliți să așezați toate frumos ca să să mire și solul de acea podoabă și rînduială bună, care să nu o fi văzut el la stăpînă – sau niciodată, ci să laude pretutindenea ce au văzut și să povestească*". Viitorul principe trebuie să domine prin capacitatea interioară superioară, forța sa stînd în rațiunea dreaptă, în puterea de a discerne faptele, în cumpătul pe care-l dovedește în acțiuni, cu alte cuvinte în înțelepciunea sa. Pentru prima dată se vorbește de democrație în luarea deciziilor: "*Să luați sfat și de la cei mari și de la cei ai doilea, și de la cei mai de jos, că așa să cade. Să mergi cu dînșii într-un loc de taină și să sfătuiți toate sfaturile, și care vor fi mai bune să le primiți în inimile voastre, iar care nu vor fi de folos voi le lăsați. Și să nu oprești pe nimeni să grăiască la sfat zicînd «iată că cuvintele tale nu sunt nici de o treabă, că grăiși niște cuvinte în zadar. » Ce toate cuvintele, ale tuturor le primește a fi bune...*" Astfel, Neagoe a ajuns la concluzia superioară a faptului că supușii față de care domnul manifestă considerație îi vor fi credincioși, punîndu-și chiar viața în slujba acestuia. Se creează și iluzia unui stat oarecum democratic, mai ales prin elaborarea aceluia principiu al meritocrației sau prin acordarea șansei boierilor de a fi ascultați de către domn în ceea ce privește treburile țării, decizia finală aparținînd totuși Domnului.

Din expunerea lapidară a principalelor năzuințe și metode care au pecetluit politica externă a lui Neagoe Basarab rezultă, impresionant, că într-o epocă în care războiul era un fapt cotidian, domnul român preconiza pacea. Este demn de reținut, ca o formă avansată a gîndirii lui Neagoe Basarab, că atunci cînd în Europa apuseană, în special în Veneția, se punea problema creării ambasadelor permanente, domnul român s-a ridicat hotărît pentru folosirea frecventă, chiar neîntrepută a solilor și soliilor.

Observăm că în *Învățăturile*... întâlnim expuse în mod clar și sistematic concepția politică și militară a domnului care a stat la baza politicii Țării Românești față de Imperiul Otoman. Principiile politice și militare ale lui Neagoe sunt strâns împletite, formînd un tot organic perfect valabil pentru o societate în care războiul era ocupația de bază atît a clasei dominante cît și pentru un stat forțat să se apere. Ideile sale nu vizează elaborarea unor tactici care să servească unei expansiuni de tip medieval peste alte popoare, ci sunt menite să apere interesele unui popor amenințat de forțe disproporționate de mari ce-i amentințau libertatea și ființa națională și spirituală. Sfaturile de politică militară se referă în primul rînd la lupta împotriva turcilor. Recomandarea stăruitoare este ca viitorul domn să se lase condus de sentimente pașnice iar dacă dușmanul vrea să pornească război asupra țării și este mai puternic, voievodul să caute să evite conflictul prin acțiuni diplomatice, să-l împace cu “*cuvinte dulci*”, oferindu-i chiar daruri. Pentru a convinge aduce ca argument pilda șoimului înțelept care știe să evite atacul vulturului lacom: “*Ci numai mă supără mărimea lui cea multă și astfel nu mă voi bate cu dînsul, pentru că este tare și puternic, ci mai bine mă voi pleca puțin și-i voi da din vînatul acesta să mănînce, și voi fi în pace*”. Acest punct de vedere nu presupune umilință sau semne de slăbiciune, ci judecata obiectivă a unei situații de fapt care se rezumă la un principiu elementar de politică a războiului: nu trebuie, din imprudență, să te expui unor pierderi materiale și umane zadarnice. În cazul în care însă dușmanul nu poate fi înduplecat cu mijloace pașnice, Neagoe îl sfătuiește pe fiul său să ducă războiul pînă pînă la zdrobirea totală sau la izgonirea invadatorului pentru că “*...mai bună este moartea cu cinste, decît să aveți numele cu rușine*”.

Concluzii

Lucrare alcătuită într-o perioadă dificilă, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* constituie o operă complexă, un veritabil document istoric avînd un puternic caracter moralizator. Această operă este una umanistă avînd rădăcinile ancorate în cea mai deplină spiritualitate creștin ortodoxă moștenită pe filiera Imperiului bizantin, dar și în filosofia renescentistă a timpului său, ce promova un nou sistem de valori.

BIBLIOGRAPHY

1. **Basarab**, Neagoe. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. București: Litera Internațional, 2001.
2. **Neagoe**, Manole. *Neagoe Basarab*. București : Editura Politică, 1971.
3. **Ștefănescu**, Ștefan. *Religie și putere. Țara Românească la începutul secolului al XVI-lea*. În: ”Sfîntul Voievod Neagoe Basarab: 500 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești”. Tîrgoviște: Editura Arhiepiscopiei, 2012, p.146-155.
4. **Vergatti**, Radu. *Apropieri și deosebiri între doi cărturari umaniști: Neagoe Basarab și Nicolo Machiavelli*. În: ”Sfîntul Voievod Neagoe Basarab: 500 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești”. Tîrgoviște: Editura Arhiepiscopiei, 2012, p. 100-105.
5. **Zamfirescu**, Dan. *Expresia genială a vechii civilizații românești*. În: ”Istorie și Cultură”, vol. I. București: Editura Roza Vînturilor, 2003, p. 153-156.